

מבוא

בעבודה זו ברצוני לבחון את רעיון ה"אנאטא" העצמי הריק הבודהיסטי, וכן את רעיון ה"שוניטא" ה"ריקות" והסובייקטיביות של הקיום הנגזרת ממנו, באמצעות דיון ברומן הקאנוני "הקנאה" מאת אלן רוב גריה. בחרתי ביצירה זו מאחר והיא מהווה את אחד מאבני הדרך המרכזיות של היצירה הפוסט-מודרניסטית ומכילה בתוכה רעיונות פילוסופיים התואמים את רעיון "העצמי הריק" וה"ריקות" וכן יש בה בכדי להדגים "ריקות" זו, כמובילה לטרנספורמטיביות באמצעות האמנות.

אלן רוב גריה הינו אחד היוצרים החשובים ביוצרי האוונגרד הצרפתי ואחד מראשי הרומן החדש בשנות החמישים. רוב גריה שאף לנתץ את מוסכמות הכתיבה המסורתיות של הרומן של המאה ה-19 והוא עושה זאת באופן קיצוני ומובהק ברומן הקאנוני שלו- "הקנאה". אברהם בלבן¹ מציין את הרומן "הקנאה" כאביו מולידו של הרומן הפוסט-מודרני. הוא טוען שהספר הזה מגלם בכאוס המוחלט שלו את מותה של הספרות וטוען שפירוק הנרטיב המוחלט ברומן זה הוא בעל השלכות אינטלקטואליות מעניינות. המגמות האמנותיות של הרומן הן גלויות וחשופות מאחר ורוב-גריה בעצמו הצהיר עליהן פעמים רבות ואף ראה במימושן של המגמות האמנותיות את תכלית הרומן. הוא התכוון מתוך מגמה מוצהרת ליצור באמצעות "הקנאה" רומן אחר לו הוא קרא "הרומן החדש", עמדתו הייתה גלויה ומטרתו הייתה לשבור את מוסכמות הכתיבה של הרומן המסורתי.

מגמה אמנותית זו צמחה מתוך האמונה הפילוסופית של רוב-גריה אותה הוא שאף להביא לידי ביטוי מלא ברומן זה. אילנה המרמן² טוענת במאמרה כי רוב גריה שאף לעגן את יצירתו הספרותית בתפיסה פילוסופית חובקת זרועות עולם ומן ההשפעה הרבה שהושפע מזרם הפנומנולוגיה והזרם האקזיסטנציאליסטי. בעבודה זו, אוכל לעמוד על הקשר הרב הקיים בין הרעיונות העומדים בבסיס האקזיסטנציאליזם באשר ל"עצמי הריק" ול"ריקות" הקיום, לבין רעיונות אלה המתקיימים בבודהיזם ועל ההבדלים בין שתי התפיסות. האקזיסטנציאליזם הוא זרם פילוסופי העוסק בעיקר בשאלת קיומו של האדם בעולם, כלומר הוא מנסה לאפיין את הסיטואציה הקיומית של האדם. אנו, בני האדם נוטים להאמין שיש בנו משהו קבוע הקרוי "העצמי", ואכן רעיון זה נתמך על ידי הפילוסופיות הקלאסיות כמו זו של אפלטון אשר טען כי בחיפוש אחר האמת צריך למצוא מודל קבוע ובלתי משתנה. הוא קרא לרעיון הקבוע והבלתי משתנה של הדברים "אידיאה", לדעתו של אפלטון לכל דבר בעולם יש אידיאה והאידיאות קיימות במעין יקום מקביל המנותק מהקיום הפיסי שלנו, האידיאה אינה משתנה וקבועה בתוך עצמה מאחר והיא אינה חלק מן העולם החומרי. לאור תפישה זו של אפלטון, בני האדם מחפשים אחר האידיאה של הנפש שלהם. אנו רוצים להגדיר אותה ולהגדיר מי אני.³

הפילוסופיה האקזיסטנציאליסטית קמה מתוך חשיבה פילוסופית אחרת שטענה כי המהות אינה קודמת לקיום, אלא האקזיסטנציאליזם עסק בקיום עצמו ולטענתו, אין שום מהות שקודמת לקיום האנושי.

¹ בלבן, אברהם. (1995). גל אחר בסיפורת העברית: סיפורת עברית פוסט מודרניסטית. ירושלים: כתר.

² המרמן, אילנה. (1987). "אלן רוב גריה- הרפתקה של כתיבה" הקנאה. תל אביב: דביר. עמ' 21-7.

³ צחיבוי, אמנון. (1990). דה פרסונליזציה ודימוי גוף בתיאוריה הפנומנולוגית והאקזיסטנציאליסטית. שיחות: כתב עת ישראלי לפסיכותרפיה, עמ' 13-24.

אלבר קאמי, מאבות האקזיסטנציאליזם, ראה בסיטואציה הקיומית של האדם בעולם אבסורד- האדם שואף לתת הסבר רציונאלי, סיבתי והגיוני לעולם שהוא מעצם טבעו אינו רציונאלי, סיבתי והגיוני. רוב גריה, לקח את התפיסה האקזיסטנציאליסטית צעד אחד קדימה וטען שהעולם לא משמעותי ולא אבסורדי, הוא פשוט שם ותו לא. על פי רוב גריה, סארטר וקאמי טועים בהציגם את הקרע בין האדם לעולם ולדברים כטרגדיה וכאבסורד מכיוון שבזאת הם מקנים משמעות לעולם, מותחים גשר נפשי בין האדם והיקום. ראיית הקרע כאבסורדי או כטרגי היא עוד ניסיון של האדם להחיל את הקטגוריות שלו עצמו ובדרך זו לשוב ולשייכם לו. רוב גריה, לעומתם, רוצה להציג ניתוק זה כעובדה גרידא, שכל משמעות אין לה. את נוכחותם של הדברים ואת היותם "פשוט שם" קיבל עליו רוב גריה להציג ביצירותיו. נוכחות זו הינה נוכחות ללא כל משמעות ובלא כל עומק, נוכחות שכולה פני שטח, גלויים ובני תיאור, אלו הם הדברים כפי שהם מופיעים לפנינו- אין להם קיום מעבר לתופעה שלהם. העולם היחיד שאנו מסוגלים להכיר ולהבין הוא העולם הפיסי, הנתפס בחמשת החושים, וכי מעבר לו אין שום דבר אחר.

העולם המוצג לפנינו ברומן "הקנאה" הינו עולם סובייקטיבי- עולם המתואר דרך עיניו של בעל קנאי. קנאתו של הבעל ברומן ודרכי התמודדותו עם קנאה זו מעניקות לרומן משמעות של עולם סובייקטיבי לחלוטין, עולם שאין בו מקום לסדר הגיוני של התרחשויות, לדמויות, לקיום אובייקטיבי של דברים, לזמן וכדומה.⁴ ג'רמין ברי תיאר עולם זה כעולם בו רסיסי המציאות, החיצונית והפנימית, הם אלה שהפרוטגוניסט רואה באור הקנאה העזה שלו, במציאות זו עבר והווה, פחד, כאב, דמיון, אלימות ותשוקה אינם שונים זה מזה. "הקנאה", על פי ברי, היא האמן שבתוך בלגן חסר צורה של רגשות ואובייקטים יוצר עולם קוהרנטי ומלא משמעות.

מעניין לראות כיצד רעיון אקזיסטנציאליסטי זה בדבר הסובייקטיביות של העולם והיותם של הדברים "ריקים" ממשמעות אובייקטיבית ותכלית תואמים את רעיון הריקות הבודהיסטי הטוען גם הוא כי כל הדבר ריקים ממהות עצמית קבועה ונפרדת, ונגזרים מהתהווה הגומלין שלהם עם כל הדברים האחרים. על פי רעיון הריקות כאשר מחפשים משמעות של דבר כבר לא שוהים בדבר,

⁴ Bree, Germaine (1959). Jalousie: New Blinds or Old?. Yale French Dudies. 24. 87-90.